

Економіка та управління підприємствами

УДК 378.014.54-027.1

Боровик Марина Вікторівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова*

Боровик Марина Викторовна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента и публичного администрирования
Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А.Н. Бекетова*

Borovyk Maryna

*PhD in Economics, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of
Management and Public Administration
O.M. Beketov National University in Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0001-7362-7830*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

FEATURES OF PREPARATION FOR HIGHER EDUCATION PROVIDERS IN UKRAINE

***Анотація.** Сучасний стан та тенденції розвитку закладів вищої освіти в Україні свідчать про те, що вітчизняні заклади вищої освіти функціонують на ринку освітніх послуг як складні відкриті соціально-*

економічні системи, інтегровані до зовнішнього середовища, пристосовуючись до постійних змін. Основним видом діяльності закладів вищої освіти є освітня діяльність, яка передбачає підготовку здобувачів за певними галузями знань та напрямками підготовки. Стаття присвячена дослідженню особливостей підготовки здобувачів вищої освіти в Україні, та визначенню найбільш популярних галузей знань та напрямів підготовки серед українських абітурієнтів. В статті проаналізовано динаміку кількості закладів вищої освіти, яка спостерігається останніми роками з метою виявлення основних тенденцій їх розвитку та можливостей досягнення сталого розвитку в умовах стрімких змін, які відбуваються в навколишньому середовищі. Визначено причини, що впливають на стан та тенденції розвитку вітчизняних закладів вищої освіти. Проведено аналіз розподілу здобувачів вищої освіти за відповідними національними освітніми ступенями освітньо-кваліфікаційних рівнів за період з 2010/2011 навчального року по 2018/2019 навчальний рік. Також в статті проведено аналіз та порівняння кількості здобувачів вищої освіти за галузями знань та напрями підготовки згідно з переліками 2006, 2007, 2010 років, та у порівнянні з переліком галузей знань згідно з переліком 2015 року. Визначені найбільш популярні галузі знань та напрями підготовки, а саме галузь знань «Соціальні науки, бізнес і право» та напрям підготовки «Медицина» (згідно з переліками 2006, 2007, 2010 років) та галузь знань «Управління та адміністрування» (згідно з переліком 2015 року). Досліджено тенденції, стан та особливості підготовки здобувачів вищої освіти в Україні та визначено їх вплив на діяльність вітчизняних закладів вищої освіти та на можливості закладів вищої освіти досягнути сталого розвитку в жорстоких умовах конкуренції на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: заклади вищої освіти, освітні послуги, сталий розвиток, здобувачі вищої освіти, особливості підготовки.

Аннотация. Современное состояние и тенденции развития учреждений высшего образования в Украине свидетельствуют о том, что отечественные высшие учебные заведения функционируют на рынке образовательных услуг как сложные открытые социально-экономические системы, интегрированные к внешней среде, приспосабливаясь к постоянным изменениям. Основным видом деятельности высших учебных заведений является образовательная деятельность, которая предусматривает подготовку соискателей по определенным отраслям знаний и направлениям подготовки. Статья посвящена исследованию особенностей подготовки соискателей высшего образования в Украине, и определению наиболее популярных отраслей знаний и направлений подготовки среди украинских абитуриентов. В статье проанализирована динамика количества высших учебных заведений, которая наблюдается в последние годы с целью выявления основных тенденций их развития и возможностей достижения устойчивого развития в условиях стремительных изменений, которые происходят в окружающей среде. Определены причины, влияющие на состояние и тенденции развития отечественных высших учебных заведений. Проведен анализ распределения соискателей высшего образования по соответствующим национальным образовательными ступенями образовательно-квалификационных уровней за период с 2010/2011 учебного года по 2018/2019 учебный год. Также в статье проведен анализ и сравнение количества соискателей высшего образования по отраслям знаний и направления подготовки в соответствии с перечнями 2006, 2007, 2010 годов, и по сравнению с перечнем отраслей знаний согласно перечню 2015 года. Определены наиболее популярные отрасли знаний и направления подготовки, а именно отрасли знаний «Социальные науки, бизнес и право» и направление подготовки «Медицина» (согласно перечням 2006, 2007, 2010 годов) и отрасль знаний «Управление и администрирование» (согласно перечню

2015 года). Исследовано тенденции, состояние и особенности подготовки соискателей высшего образования в Украине и определено их влияние на деятельность отечественных высших учебных заведений и на возможности высших учебных заведений достичь устойчивого развития в жестких условиях конкуренции на рынке образовательных услуг.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, образовательные услуги, устойчивое развитие, соискатели высшего образования, особенности подготовки.

Summary. *The current state and trends of higher education institutions in Ukraine indicate that domestic higher education institutions function in the market of educational services as complex open socio-economic systems, integrated into the external environment, adapting to constant changes. The main activity of higher education institutions is the educational activity, which provides for the preparation of applicants for specific fields of knowledge and areas of training. The article is devoted to the study of the features of training of higher education applicants in Ukraine, and the identification of the most popular fields of knowledge and areas of training among Ukrainian students. The article analyzes the dynamics of the number of higher education institutions observed in recent years in order to identify the main tendencies of their development and opportunities to achieve sustainable development in the face of rapid changes in the environment. The reasons that influence the state and tendencies of development of domestic higher education institutions are identified. The analysis of the distribution of higher education applicants by the respective national educational levels of educational and qualification levels for the period from the 2010/2011 academic year to the 2018/2019 academic year. Also, the article analyzes and compares the number of higher education applicants by industry and training areas according to the lists 2006, 2007, 2010, and compared with the list of knowledge industries according to the 2015 list. The most popular areas*

of knowledge and areas of training have been identified, namely the area of knowledge "Social Sciences, Business and Law" and the direction of training "Medicine" (according to the lists 2006, 2007, 2010) and Knowledge Management and Administration (according to the 2015 list). The tendencies, condition and peculiarities of the preparation of higher education applicants in Ukraine are investigated and their influence on the activity of domestic higher education institutions and on the possibility of higher education institutions to achieve sustainable development in the fierce competition in the educational services market are determined.

Key words: *higher education institutions, educational services, sustainable development, higher education applicants, training features.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства вніс свої корективи в діяльність вітчизняних закладів вищої освіти. Сучасні українські заклади вищої освіти функціонують на ринку освітніх послуг як складні відкриті соціально-економічні системи, інтегровані до зовнішнього середовища, пристосовуючись до постійних змін. Економічні процеси, що відбуваються на ринку освітніх послуг, ринку праці та в економіці країни, впливають на розвиток та конкурентоспроможність закладів вищої освіти. Все це призводить до необхідності дослідження особливостей підготовки здобувачів вищої освіти та визначення їх впливу на діяльність вітчизняних закладів вищої освіти з метою виявлення основних тенденцій їх розвитку та можливостей досягнення сталого розвитку в умовах стрімких змін, які відбуваються в навколишньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання пов'язані з функціонуванням та розвитком діяльності закладів вищої освіти в Україні та визначення особливостей підготовки здобувачів вищої освіти досліджувалися у працях багатьох вітчизняних вчених-економістів. Зокрема, слід відмітити праці таких дослідників як: Л. Волощук [1], К.

Ганева [1], І. Грищенко [2], І. Каленюк [3], Б. Корольов [4], В. Куклін [5], О. Моргулець [6], Л. Пономаренко [4], В. Салов [7], М. Терованесов [8], Л. Яременко [3]. Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень, присвячених виявленню сучасного стану та тенденцій розвитку вітчизняних закладів вищої освіти, все так же залишаються актуальними питання визначення особливостей підготовки здобувачів вищої освіти та визначення їх впливу на діяльність вітчизняних закладів вищої освіти та на можливості закладів вищої освіти досягнути сталого розвитку в жорстоких умовах конкуренції на ринку освітніх послуг.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей підготовки здобувачів вищої освіти в Україні на основі аналізу тенденцій розвитку основних показників, які характеризують діяльність закладів вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Реформування вищої освіти, яке відбувається в Україні останніми роками призвело до значних змін в кількості закладів вищої освіти. Так за даними Державної служби статистики України [9] за роки незалежності кількість вітчизняних закладів вищої освіти зменшилася з 891 закладу (за даними 1990/1991 навч. року) до 652 закладів (за даними 2018/2019 навч. року), тобто в Україні припинили свою діяльність 239 закладів вищої освіти. Слід зазначити, що зменшення кількості закладів вищої освіти частково відбулося за рахунок їх об'єднання, яке спостерігалось в Україні в останні роки, що було наслідком реформування системи вищої освіти.

Досліджуючи діяльність закладів вищої освіти необхідно провести аналіз розподілу здобувачів вищої освіти за відповідними національними освітніми ступенями освітньо-кваліфікаційних рівнів. На сьогоднішній день в Україні діє розподіл осіб, що здобувають освіту відповідно до освітніх рівнів за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) та

національними освітніми програмами що визначають національні освітні ступені освітньо-кваліфікаційних рівнів (рис. 1).

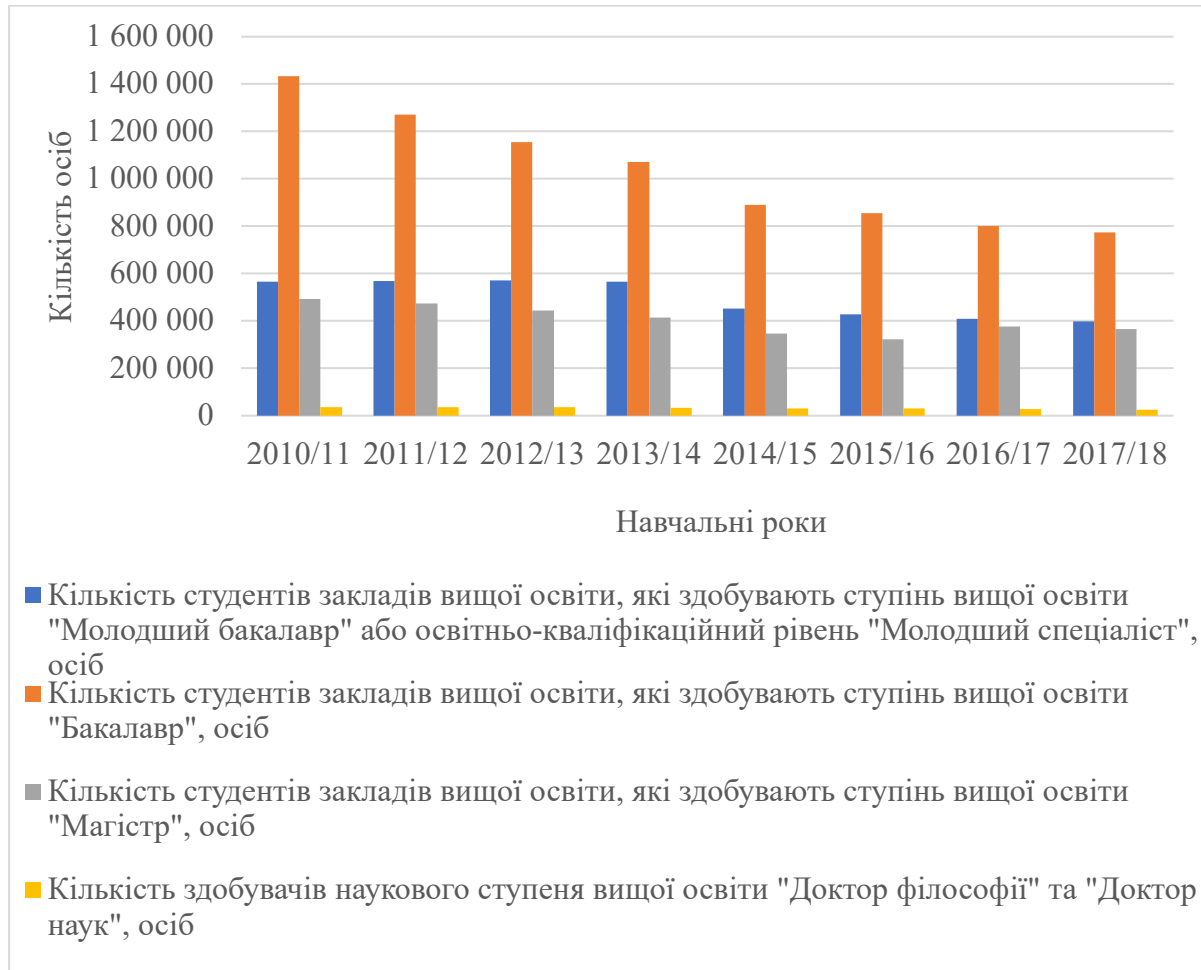

Рис. 1. Динаміка кількості осіб, що отримали вищу освіту за відповідними національними освітніми ступенями освітньо-кваліфікаційних рівнів

Джерело: побудовано автором за даними [9]

Як видно з даних, наведених на рис. 1 в системі вищої освіти України найбільшу питому вагу займає підготовка здобувачів вищої освіти ступеня «Бакалавр». В середньому цей показник займає 52 %. При цьому в аналізованому періоді даний показник зменшився з 1,4 млн. осіб у 2010/2011 навч. році до 774,1 тис. осіб у 2017/2018 навч. році, що становить 659 514 осіб або 46,01 %. На другому місці за обсягами чисельності є кількість здобувачів вищої освіти ступеня «Молодший бакалавр» або освітньо-кваліфікаційний рівень «Молодший спеціаліст». Так в середньому

цей показник займає 25 % в структурі здобувачів вищої освіти України. При цьому за аналізований період цей показник зменшився з 566,2 тис. осіб у 2010/2011 навч. році до 398,7 тис. осіб у 2017/2018 навч. році, зменшення становить 167 473 осіб або 29,58 %.

Обсяг здобувачів вищої освіти ступеня «Магістр» складає в середньому 21 %. В аналізованому періоді також відбулося зменшення й цього показника з 491,5 тис. осіб у 2010/2011 навч. році до 365,8 тис. осіб у 2017/2018 навч. році, що становить 125 736 осіб або 25,58 %. Не зважаючи на зменшення кількості осіб, які здобувають ступінь вищої освіти «Магістр» в структурі вищої освіти даний показник в аналізованому періоді збільшився з 19 % у 2010/2011 навч. році до 23 % у 2017/2018 навч. році.

В структуру здобувачів вищої освіти в Україні входить також підготовка здобувачів наукового ступеня вищої освіти «Доктор філософії» та «Доктор наук». В середньому цей показник займає 2 % в структурі здобувачів вищої освіти. При цьому за період з 2010/2011 навч. рік по 2017/2018 навч. рік кількість здобувачів наукового ступеня вищої освіти «Доктор філософії» та «Доктор наук» на 9 782 осіб або 27,01%, що є негативною тенденцією.

Підготовка здобувачів вищої освіти в Україні здійснюється відповідно до напрямів, затверджених Кабінетом Міністрів України. Реформування освіти в Україні приводило до змін у переліках галузей знань та напрямів підготовки, саме тому при визначенні тенденцій розвитку вищої освіти в Україні та проведенні аналізу діяльності закладів вищої освіти треба враховувати різні переліки галузей знань, напрямів підготовки та спеціальностей. Наразі в Україні розподіл галузей знань і спеціальностей за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти здійснюється згідно з Законом України «Про вищу освіту» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], та відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і

спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]** та іншими нормативно-правовими актами.

Досліджуючи розподіл підготовки здобувачів у закладах вищої освіти на початок 2018/19 навч. року за галузями знань затвердженими згідно з переліками 2006, 2007, 2010 років слід відмітити, що найбільшу питому вагу на початок 2018/19 навч. року займає підготовка з соціальних наук, бізнесу та права (25,88 %). Так у 2018/19 навч. році загальна кількість здобувачів за даною галуззю знань склала 72 332 осіб. Серед загальної кількості здобувачів вищої освіти за даною галуззю знань найбільшу питому вагу у їх структурі займає підготовка фахівців з напрямку підготовки «Економіка та підприємництво» 25 269 осіб, або 34,93 %. На другому місці за обсягами підготовки фахівців є напрям підготовки «Право» – 23 934 особи або 33,09 %. Напрямі підготовки «Менеджмент і адміністрування» займає 14,22 % у галузі знань «Соціальні науки, бізнес та права». Отже, для України саме ці напрями підготовки є найбільш популярними серед абітурієнтів, що обирають економічне спрямування при здобутті вищої освіти. Також слід відзначити, що значним попитом на ринку освітніх послуг користуються спеціальності за такими галузями знань як: «Інженерія» та «Охорона здоров'я», які займають відповідно 16,55% та 16,06 % у загальній структурі підготовці здобувачів у закладах вищої освіти.

Досліджуючи особливості підготовки здобувачів вищої освіти в Україні слід відзначити розподіл здобувачів за обсягами з певних напрямів підготовки. Так, за даними Державної служби статистики України [9] на початок 2018/19 навч. року (згідно з переліками 2006, 2007, 2010 років) у закладах вищої освіти України найбільша кількість здобувачів здійснюється за напрямом підготовки «Медицина», що складає 36, 1 тис. осіб або 13 % від загальної кількості здобувачів. Друге місце за обсягами підготовки здобувачів займає напрямом підготовки «Економіка та підприємництво» –

25,3 тис. осіб або 9%. Третю позицію займає напрямом підготовки «Право» з обсягом підготовки 23,9 тис. осіб або 8,62 % від загальної кількості здобувачів. Таким чином можна стверджувати, що в Україні найбільш затребуваними напрямами підготовки здобувачів на ринку освітніх послуг є медицина, економіки та право (рис. 2).

Рис. 2. Найбільш популярні галузі знань та напрями підготовки здобувачів вищої освіти в Україні на початок 2018/19 навч. року (згідно з переліками 2006, 2007, 2010 років)

Джерело: побудовано автором

Досліджуючи результати підготовки фахівців у закладах вищої освіти на початок 2018/19 навч. року за галузями знань відповідно до «Переліку

галузей знань і спеціальностей» затвердженого у 2015 року слід відзначити що найбільшу питому вагу у структурі підготовки фахівців займає підготовка за спеціальностями що належать до галузі знань «Управління та адміністрування» (рис. 3).

Так у 2018/19 навчального року кількість фахівців, які здійснювали підготовку у межах даної галузі знань становила 183,5 тис. осіб що займало 14,74 % в загальній структурі підготовки здобувачів. На другому місці за обсягами підготовки здобувачів вищої освіти знаходиться галузь знань «Освіта/педагогіка» – 142,6 тис. осіб або 11,46 % у загальній структурі, а на третьому місці підготовка здобувачів за галуззю знань «Охорона здоров'я» – 104,1 тис. осіб або 8,36 % у загальній структурі.

Рис. 3. Найбільш популярні галузі знань серед здобувачів вищої освіти в Україні на початок 2018/19 навч. року (згідно з переліком 2015 року)

Джерело: розробка автора

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження особливостей підготовки здобувачів вищої освіти в Україні на основі аналізу тенденцій розвитку основних показників, які характеризують діяльність закладів вищої освіти в Україні показало, що за роки незалежності України спостерігається значне зменшення кількості закладів вищої освіти, яке відбулося, перш за все, за рахунок зменшення загальної кількості населенні України, та як наслідок, за рахунок зменшення кількості

осіб, які здобувають вищу освіту. Також зменшенню кількості закладів вищої освіти сприяло проведення реформування системи вищої освіти, яке наразі відбувається в Україні. Проведений аналіз розподілу здобувачів вищої освіти за відповідними національними освітніми ступенями освітньо-кваліфікаційних рівнів за період з 2010/2011 навчального року по 2018/2019 навчальний рік виявив, що найбільш популярними галузями знань та напрями підготовки серед українських абітурієнтів є галузь знань «Соціальні науки, бізнес і право» та напрям підготовки «Медицина» (згідно з переліками 2006, 2007, 2010 років) та галузі знань «Управління та адміністрування», «Охорони здоров'я», «Інженерія», «Освіта й педагогіка» (згідно з переліком 2015 року).

Дослідження тенденції, стану та особливості підготовки здобувачів вищої освіти в Україні та визначення їх впливу на діяльність вітчизняних закладів вищої освіти, зволяє виявити існуючі можливості закладів вищої освіти досягнути сталого розвитку в жорстоких умовах конкуренції на ринку освітніх послуг. Подальші дослідження діяльності закладів вищої освіти повинні бути спрямовані на визначення умов, які сприятимуть досягненню сталого розвитку вітчизняних закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг.

Література

1. Волощук Л.О., Ганєва К.П. Методичні підходи до оцінки розвитку вищого навчального закладу. Праці одеського політехнічного університету. 2011. № 3. С. 248–253.
2. Грищенко І.М. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти : монограф. Київ : Педагогічна думка, 2012. 91 с.
3. Яременко Л.І., Каленюк І.С. Механізми фінансово-економічного управління вищою освітою та перспективи їх розвитку. Економічні

- основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : монографія / [за заг. ред. В.І. Лугового]. Київ : Пед. преса, 2009. С. 37–95.
4. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007-2011 рр. / Л. О. Пономаренко та ін.; наук. консультант і авт. вступ. ст. Б. І. Корольов ; наук. ред. П. І. Рогова; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. 663 с.
 5. Куклін О.В. Економічна освіта в Україні в умовах розгортання інформаційних освітніх технологій. Збірник наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. Випуск 18: У 3-х частинах. Черкаси : ЧДТУ, 2007. Частина III. С. 60–65.
 6. Моргулець О.Б. Управління вищим навчальним закладом як суб'єктом ринку : монографія. Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. Київ : КНУТД, 2017. 453 с.
 7. Салов В.О. Уніфікація інформаційної бази і методології оцінювання потенціалу та результативності вищих навчальних закладів. Вища школа. 2009. №2. С. 51–64.
 8. Терованесов М.Р. Система вищої освіти: управління на засадах інерційності : монографія. Укр. держ. акад. залізн. трансп. Київ : Едельвейс, 2015. 339 с.
 9. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 15.05.2019).
 10. Про освіту. Закон України від 19 січня 2019 р. № 38-39, ст.380. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 15.05.2019).
 11. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 15.05.2019).

References

1. Voloshhuk L.O., Ghanjeva K.P. (2011) *Metodychni pidkhody do ocinky rozvytku vyshhogho navchalnogho zakladu.* [Methodological approaches to the assessment of the development of a higher educational institution] *Praci odesjkooho politekhnichnooho universytetu.* 2011. # 3. S. 248–253. (in Ukrainian)
2. Ghryshhenko I.M. (2012) *Ekonomichni umovy zabezpechennja jakosti osvity* [Economic conditions for ensuring the quality of educational services in the system of higher education] monohraf. Kyjiv : Pedagoghichna dumka, 2012. 91 s. (in Ukrainian)
3. Jaremenko L.I., Kalenjuk I.S. (2009) *Mekhanizmy finansovo-ekonomichnooho upravlinnja vyshhoju osvitoju ta perspektyvy jikh rozvytku* [Mechanisms of financial and economic management of higher education and prospects for their development]. *Ekonomichni osnovy innovacijnooho rozvytku vyshhykh navchalnykh zakladiv Ukrainy* [Economic fundamentals of innovative development of higher educational institutions of Ukraine] monohrafija / (za zagh. red. V.I. Lughovogho). Kyjiv : Ped. presa, 2009. S. 37–95. (in Ukrainian)
4. Ponomarenko L.O., Korolov B.I., Rohova P.I. (2012) *Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh transformatsii suspilstva: stan, problemy, tendentsii rozvytku, 2007-2011* [Higher Education of Ukraine in the Context of the Transformation of Society: Status, Problems, Development Trends, 2007-2011] Kyiv : Nilan-LTD, 2012. 663 s. (in Ukrainian)
5. Kuklin O.V. (2007) *Ekonomichna osvita v Ukraini v umovakh rozghortannja informacijnykh osvitnykh tekhnologhij* [Economic education in Ukraine in the context of the deployment of information educational

- technologies] Zbirnyk nauk. pracj Cherkasjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Serija : Ekonomichni nauky. Vypusk 18: U 3-kh chastynakh. Cherkasy : ChDTU, 2007. Chastyna III. S. 60–65. (in Ukrainian)
6. Morghulecj O.B. (2017) Upravlinnja vyshhym navchalnym zakladom jak sub'jektom rynku [Management of a higher educational institution as a market participant] monohrafija. Kyjiv. nac. un-t tekhnologhij ta dyzajnu. Kyjiv : KNUTD, 2017. 453 s. (in Ukrainian)
 7. Salov V.O. (2009) Unifikacija informacijnoji bazy i metodologhiji ocinjuvannja potencialu ta rezul'tatyvnosti vyshhykh navchaljnykh zakladiv [Unification of the information base and methodology for assessing the potential and effectiveness of higher education institutions] Vyshha shkola. 2009. #2. S. 51–64. (in Ukrainian)
 8. Terovanesov M.R. (2015) Systema vyshhoji osvity: upravlinnja na zasadakh inercijnosti [Higher education system: management on the basis of inertia] monohrafija. Ukr. derzh. akad. zalizn. transp. Kyjiv : Edeljvejs, 2015. 339 s. (in Ukrainian)
 9. Derzhavna sluzhba statystky Ukrainy (2019) URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 May 2019).
 10. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 19 sichnia 2019 r. [About education Law of Ukraine dated January 19, 2019] URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 15 May 2019).
 11. Pro zatverdzhennja pereliku ghaluzej znanj i specialjnostej, za jakymy zdijsnjujetsja pidghotovka zdobuvachiv vyshhoji osvity. (2015) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 29 kvitnja 2015 r. # 266 URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 15 May 2019).